

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

3^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Σε συνεργασία με Σχολές και Τμήματα των Πανεπιστημίων:

Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
Πανεπιστημίου Πατρών
Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης
Πανεπιστημίου Κρήτης
Πανεπιστημίου Αιγαίου
Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Πανεπιστημίου Μακεδονίας
Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου

2 – 5 Ιουνίου 2011
ΑΘΗΝΑ

1^{ος} ΤΟΜΟΣ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Γ. ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ, Σ. ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΥ, Α. ΜΠΑΣΤΕΑ

ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο για το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία στην εκπαίδευση: η διάσταση μεταξύ θεωρίας και πράξης

Δρ Ηλέκτρα Κουτσούκου
Επιστημ. Συνεργάτης (ΠΔ 407/80) Παν/μίου Πελοποννήσου, Δικηγόρος
Παπαζώλη 5, Αθήνα 115 22,
Τηλ.: 6979772015
(elektrak@gmail.com)

Αλέξανδρος-Σταμάτιος Αντωνίου,
Επίκ. Καθηγητής Π.Τ.Δ.Ε. - ΕΚΠΑ
Ιπποκράτους 33, Αθήνα 106 80
Τηλ.: 210-3688 380, FAX: 210-3688 381
(as_antoniou@primedu.uoa.gr)

Abstract

This article aims to present a critical approach on the legal framework concerning the rights of children and students with disabilities in terms of a quality, specialized and equal education. Emphasis is given on the UN Convention on the Rights of the Children (articles 2, 23, 28 and 29) and on the Greek Constitution (articles 4, 16.4 and 21). Moreover, under this scope we examine whether the new legal framework in Greece (L.2817/2000 «Education of persons with special educational needs», L.3699/2008 «Special Needs Education») is applicable and what difficulties children and students with disabilities face in their everyday life as far as their education is concerned. Further aspects are examined within the framework of a comparative analysis to other European countries.

1.- Η νομική αντιμετώπιση του παιδιού με αναπηρία στην πρωτοβάθμια και την δευτεροβάθμια εκπαίδευση: μια κριτική προσέγγιση.

Το δικαίωμα του ατόμου με αναπηρία στην ειδική εκπαιδευτική στήριξη αναγνωρίζεται τόσο σε διεθνείς συμβάσεις, που έχουν κυρωθεί με νόμο στην

Ελλάδα³⁰ όσο και σε επίπεδο εθνικής έννομης τάξης. Αρχικά, σε επίπεδο εσωτερικής νομοθεσίας το δικαίωμα του παιδιού με αναπηρία στην εκπαίδευση διασφαλίζεται ρητά στο ελληνικό σύνταγμα. Από τη συνδυαστική εφαρμογή του άρθρου 16 παρ.4 (το κράτος ενισχύει αυτούς που έχουν ανάγκη από βοήθεια ή ειδική προστασία, ανάλογα με τις ικανότητές τους), του άρθρου 4 (αρχή της ισότητας) (Χρυσόγονος, 2006) και 21 (Φαρσεδάκης, 2004) (προστασία της οικογένειας, του γάμου, της μητρότητας και της παιδικής ηλικίας και της αναπηρίας) του Συντάγματος προκύπτει η υποχρέωση της πολιτείας για τη θεσμική κατοχύρωση και πραγμάτωση του δικαιώματος των παιδιών με αναπηρία σε ειδική εκπαιδευτική στήριξη, που ανταποκρίνεται στις ιδιαίτερες ανάγκες τους (Καϊδατζής, 2000). Με τον τρόπο αυτό διασφαλίζεται η αυτονομία τους, η επαγγελματική τους ένταξη και η συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας, όπως κατοχυρώνεται ρητά μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001 στο άρθρο 21 παρ.6. (Παπακωνσταντίνου, 2005)

Παράλληλα, η διασφάλιση του δικαιώματος του παιδιού με αναπηρία στην εκπαίδευση κατοχυρώνεται στην Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, η οποία αποτελεί το πρώτο διεθνές κείμενο που εγκιβωτίζει τις προσπάθειες της διεθνούς κοινότητας για την ανάδειξη της ανάγκης αυτοτελούς προστασίας του παιδιού σε διεθνές επίπεδο και αποτελεί νόμο του ελληνικού κράτους από το 1992. Από τη συνδυαστική εφαρμογή των άρθρων 2 της ΔΣΔΠ, (αρχή της μη διάκρισης), του άρθρου 23 της ΔΣΔΠ (προστασία παιδιού με ειδικές ανάγκες), του άρθρου 28 ΔΣΔΠ, (δικαίωμα στην εκπαίδευση) και του άρθρου 29 της ΔΣΔΠ (σκοποί της εκπαίδευσης) προκύπτει η κατοχύρωση του δικαιώματος του παιδιού ΑΜΕΑ στην ποιοτική, ειδική, αλλά και ισότιμη συνεκπαίδευση.

Παρά τις ρητές συνταγματικές προβλέψεις, αλλά και τις δεσμεύσεις που ανακύπτουν από διεθνείς συνθήκες, ωστόσο, μέχρι το 1981 δεν γίνεται καμία απολύτως αναφορά στην ελληνική εκπαιδευτική νομοθεσία στα παιδιά με αναπηρία. Η πρώτη αναφορά λαμβάνει χώρα το 1981, με την ψήφιση του Ν1143/1981, που φέρει τον τίτλο «Περί ειδικής αγωγής, ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης, απασχολήσεως και κοινωνικής μερίμνης των αποκλινόντων εκ του φυσιολογικού ατόμων».³¹ Αποτελεί μια αξιολογική νομοθετική πρωτοβουλία για την ανάληψη ευθυνών σε θεσμικό επίπεδο προς την κατεύθυνση της εφαρμογής των προαναφερθεισών ρητών συνταγματικών επιταγών. Παραμένει όμως εμφανής η διστακτικότητα του νομοθέτη για μια ουσιαστική, εν τοις πράγμασι, αντιμετώπιση του ζητήματος. Για τον λόγο αυτό η εν λόγω θεσμική πρωτοβουλία αποκτά, προϊόντος του χρόνου, όλο και περισσότερο συμβολική διάσταση και σημασία.

Ακολουθεί ο Ν. 1566/1985, που αφορά στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση και προβλέπεται ρητά η φοίτηση σε ειδικά σχολεία ή ειδικές τάξεις ή ένταξη σε κανονικές τάξεις. Ο εν λόγω νόμος αποτελεί, στην ουσία, την πρώτη

³⁰Παράδειγμα αποτελεί η Σύμβαση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες, που η Ελλάδα έχει προσυπογράψει το 2007, ενώ δεν έχει επικυρωθεί ακόμη στη χώρα μας. Στη Σύμβαση αυτή προβλέπεται πως τα ΑΜΕΑ μπορούν να έχουν πρόσβαση σε μια ενταξιακή, ποιοτική και δωρεάν εκπαίδευση.

³¹Για όλους τους αναφερόμενους στο κείμενο νόμους βλ. Νομοθεσία για Άτομα με Αναπηρίες, τόμ. Β', τεύχος α', (επιμέλεια Κ. Μπαρτζελιώτης). Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2008.

σοβαρή, σε θεσμικό επίπεδο, προσπάθεια για την ένταξη των παιδιών με αναπηρία στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας. Παρά ταύτα, παραβιάζεται η αρχή της μη διάκρισης του άρθρου 2 της ΔΣΔΠ, καθώς στο άρθρο 32 (παράγραφος 2) προβλέπεται ρητά πως με σχετικό προεδρικό διάταγμα μπορεί να γίνει υποχρεωτική η φοίτηση των ατόμων με ειδικές ανάγκες στα ειδικά σχολεία και τις λοιπές ειδικές μονάδες, από το 3^ο μέχρι το 18^ο έτος της ηλικίας τους για την ειδική αγωγή και από τα 14^ο έτος μέχρι το 20^ο έτος για την ειδική επαγγελματική εκπαίδευση. Συνεπώς, σε αντίθεση με την ρητώς προβλεπόμενη υποχρεωτικότητα της φοίτησης στο δημοτικό και στο γυμνάσιο, εφόσον το άτομο δεν έχει υπερβεί το 16^ο έτος της ηλικίας του, που ισχύει εν γένει για τους μαθητές, αδικαιολόγητη εξαίρεση εισάγεται για τα παιδιά με αναπηρία, που εμποδίζει την άσκηση του δικαιώματος της ισότιμης εκπαίδευσης (Αλεξίου, 2005).

Με τον Ν. 2817/2000: «Για την εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες», προσδίδεται σαφές περιεχόμενο στην ειδική αγωγή, ιδρύονται τα Κέντρα Διάγνωσης, Αξιολόγησης και Υποστήριξης στο πλαίσιο του ΥΠΕΠΘ για την προσφορά υπηρεσιών διάγνωσης, αξιολόγησης και υποστήριξης των μαθητών, κυρίως όσων έχουν ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, καθώς και υποστήριξης, πληροφόρησης και ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών, των γονέων και της κοινωνίας.³² Αναμφίβολα, ο εν λόγω νόμος συνιστά την δεύτερη σοβαρή προσπάθεια ανάληψης ευθύνης της πολιτείας απέναντι στα άτομα με αναπηρία. Ωστόσο, ούτε αυτήν την φορά ο κοινός νομοθέτης καθιστά υποχρεωτική για το κράτος την παροχή εκπαίδευσης στα παιδιά με αναπηρία.

Ορόσημο για την ειδική αγωγή αποτελεί ο Ν. 3699/2008 «Για την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση» που ως στόχο έχει την προσαρμογή του γενικού εκπαιδευτικού συστήματος στις αρχές της ισότιμης και συμμετοχικής εκπαίδευσης, καθώς για πρώτη φορά γίνεται λόγος ρητά σε νομοθετικό κείμενο για δέσμευση της πολιτείας. Παράλληλα, ο εν λόγω νόμος κινείται αναμφίβολα προς την κατεύθυνση της προσαρμογής του γενικού εκπαιδευτικού συστήματος στις αρχές της ισότιμης και συμμετοχικής εκπαίδευσης, με χαρακτηριστικά παραδείγματα την εισαγωγή του θεσμού της ένταξης ή της παράλληλης στήριξης.

2.- Από την θεωρία στην πράξη: προβλήματα εφαρμογής του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου στην πρωτοβάθμια και την δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Τόσο ο Ν. 2817/2000 «Για την εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες» όσο και η πρόσφατη ψήφιση του Ν. 3699/2008 «Για την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση» αποτελούν αξιόλογες προσπάθειες προς την κατεύθυνση της κατοχύρωσης του δικαιώματος στην ισότιμη και συμμετοχική συνεκπαίδευση για τα άτομα με αναπηρία. Σε πρακτικό επίπεδο, ωστόσο, το θεσμικό πλαίσιο αυτό παρουσιάζει ελλείψεις ή κενά, που δυσχεραίνουν την πραγμάτωση του δικαιώματος των παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στην ισότιμη πρόσβαση και τη συμμετοχική εκπαίδευση στο δημόσιο σύστημα εκπαίδευσης στη βάση της ισότητας των ευκαιριών (άρθρο 28 ΔΣΔΠ), στην βάση της μη διάκρισης λόγω της αναπηρίας τους (άρθρο 2 ΔΣΔΠ).

³²Γ6/4494/1.11.2001 ΥΠΕΠΘ, άρθρο 1, Οργάνωση, σκοπός και αρμοδιότητες των ΚΔΑΥ και τρόπος λειτουργίας αυτών.

Τούτο αποδεικνύεται τόσο από την πλημμελή εφαρμογή του Ν. 2817/2000 όσο και από ορισμένες ανεπάρκειες του νέου Ν. 3699/2008 «Για την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία», με χαρακτηριστικότερα παραδείγματα την πρόβλεψη φοίτησης των μαθητών με κινητικές αναπηρίες που δεν αυτοεξυπηρετούνται όχι στα γενικά σχολεία, αλλά στα ΣΜΕΑΕ, την περιοριστική εφαρμογή της παράλληλης στήριξης σε συγκεκριμένες μόνο κατηγορίες μαθητών, την ελλιπή πρόβλεψη για την εφαρμογή ειδικών διαδικασιών εκπαιδευτικής αξιολόγησης για μαθητές με ήπια νοητική στέρωση ή διαταραχές συμπεριφοράς, που φοιτούν σε συνήθεις τάξεις, για την παροχή εξειδικευμένου ηλεκτρονικού εκπαιδευτικού υλικού για μαθητές με αναπηρία, αλλά και εξατομικευμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων (Εκθεση Πεπραγμένων Διοικητικού Συμβουλίου του Πανελληνίου Επιστημονικού Συλλόγου Ειδικής Αγωγής για το έτος 2008, 2009).

Επιπλέον, τα Κέντρα Διάγνωσης και Υποστήριξης, οι Σχολικές Μονάδες Ειδικής Αγωγής και τα Εργαστήρια Ειδικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης αδυνατούν να αντεπεξέλθουν στο θεσμικό τους ρόλο -κυρίως λόγω της υποστελέχωσής τους- με αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται η πρόσβαση σε κατάλληλη εκπαίδευση σε κοινά σχολεία, που τεκμηριώνεται στην αρχή της μη διάκρισης (άρθρο 2 ΔΣΔΠ) και των ίσων ευκαιριών, για μαθητές με κινητικές και αισθητηριακές δυσκολίες και μαθητές με νοητική ανωριμότητα. Η παροχή ποιοτικής εκπαίδευσης στα παιδιά με αναπηρία καθίσταται εξαιρετικά δυσχερής, όπως αναλύεται σε σχετική σύνοψη του Συνηγόρου του πολίτη, για μια σειρά άλλων λόγων: ο θεσμός της παράλληλης στήριξης από εξειδικευμένο εκπαιδευτικό πολύ συχνά δεν εφαρμόζεται ή εφαρμόζεται πλημμελώς, λόγω της έλλειψης πιστώσεων, συχνά παρατηρείται υποκατάσταση παράλληλης στήριξης από την τοποθέτηση των μαθητών σε τμήματα ένταξης, όχι σπάνια παρατηρείται μη λειτουργία ή καθυστέρηση στην έναρξη λειτουργίας των τμημάτων ένταξης στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, έλλειψη κατάλληλου και ειδικού εξοπλισμού για τα παιδιά με αναπηρία, αλλά και παρεμπόδιση του δικαιώματος πρόσβασης λόγω μη κατάλληλης προσαρμογής των σχολικών κτιρίων (Σύνοψη διαπιστώσεων του Συνηγόρου του Παιδιού για την υλοποίηση των δικαιωμάτων των παιδιών με αναπηρίες, 2007).

Η απουσία ειδικού βοηθητικού προσωπικού για την υποστήριξη μαθητών με κινητική αναπηρία, οι οποίοι έχουν τη δυνατότητα φοίτησης σε κανονικά σχολεία και η απουσία ειδικού θεσμικού πλαισίου για την αξιολόγηση ειδικών κατηγοριών μαθητών, ειδικά για μαθητές με ήπια νοητική στέρωση ή διαταραχές συμπεριφοράς, που φοιτούν σε συνήθεις τάξεις, αποτελεί παραβίαση του άρθρου 28 της ΔΣΔΠ για την εξασφάλιση σε όλα τα παιδιά της πρόσβασης στην ανώτατη παιδεία με όλα τα κατάλληλα μέσα, σε συνάρτηση με τις ικανότητες τους (Πόρισμα του Κύκλου Δικαιωμάτων του Παιδιού με θέμα: Φοίτηση και αξιολόγηση μαθητή γυμνασίου με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, Συνήγορος του Πολίτη, 2007).

Για παράδειγμα, για την περίπτωση των προικισμένων παιδιών με αναπηρία, στην χώρα μας δεν υπάρχει καμία απολύτως ενημέρωση των εκπαιδευτικών. Στην περίπτωση αυτή, συνήθως, όταν κάποιο παιδί δεν μπορεί να μιλήσει ή έχει κάποια άλλη αδυναμία, θεωρείται διανοητικά καθυστερημένο, ενώ στο ίδιο προκαλούνται πολύ σοβαρά προβλήματα σε συναισθηματικό επίπεδο, αλλά και σε επίπεδο κοινωνικοποίησης (Αντωνίου, 2009). Η απουσία κατάλληλης ψυχολογικής στήριξης οδηγεί τα ίδια τα προικισμένα παιδιά με αναπηρία σε σκληρή αξιολόγηση του ίδιου τους του εαυτού, δίνοντας έμφαση σε όσα δεν μπορούν να κάνουν, αγνοώντας έτσι τις πραγματικές τους ικανότητες (Whitmore & Maker, 1985).

Επιπροσθέτως, η απουσία παροχής εξειδικευμένου ηλεκτρονικού εκπαιδευτικού υλικού για μαθητές με αναπηρία, αλλά και εξατομικευμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων δυσχεραίνει το έργο των εκπαιδευτικών, ενώ η παράλληλη στήριξη, όταν παρέχεται, κάποιες φορές σε μερική βάση (ορισμένες αλλά όχι όλες τις ημέρες της εβδομάδας, ή κάποιες ώρες την ημέρα), υλοποιείται από εκπαιδευτικό γενικής εκπαίδευσης, χωρίς εξειδίκευση ή έστω εξοικείωση. Συχνό φαινόμενο άλλωστε είναι και η επιβράδυνση κατά την διαδικασία διορισμού εκπαιδευτικού, που υλοποιείται με σημαντική καθυστέρηση.

Τέλος, τα Κέντρα Εκπαίδευσης Κοινωνικής Υποστήριξης και Κατάρτισης Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες, που θεσμοθετήθηκαν ως συμπληρωματικοί μηχανισμοί για την προστασία των ατόμων με ειδικές ανάγκες με το Ν. 2646/1998 (άρθρο 13) και στόχο την διάγνωση των αναγκών, την παροχή υπηρεσιών κοινωνικής στήριξης και την προεπαγγελματική και επαγγελματική υποστήριξη των ΑμΕΑ, κυρίως σε περιφερειακό επίπεδο, αποτελούν ένα πολύ θετικό βήμα (Petmesidou, 2006). Ωστόσο, παρά τις σύγχρονες κτιριακές υποδομές και τον υπερσύγχρονο εξοπλισμό, τα εν λόγω κέντρα στην πράξη παραμένουν ανενεργά ή υπολειτουργούν λόγω έλλειψης εξειδικευμένου προσωπικού με αποτέλεσμα την αδυναμία επίτευξης των αρχικών στόχων τους.

3.- Η νομική αντιμετώπιση του ατόμου με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση

Το ζήτημα της πρόσβασης των φοιτητών με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση έρχεται για πρώτη φορά στο προσκήνιο το 1983. Με τον Ν. 1351/1983 «Εισαγωγή σπουδαστών στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και άλλες διατάξεις» προβλέπεται ο τρόπος επιλογής των υποψηφίων ειδικών κατηγοριών, ενώ επιτρέπεται η καθ' υπέρβαση εγγραφή κάποιων περιπτώσεων (τυφλών και κωφαλάλων) σε οποιοδήποτε τμήμα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, εκτός από τμήματα, που λόγω της φύσης της επιστήμης είναι δυσχερής η παρακολούθησή τους. Με το Ν. 2158/1993 η υπέρβαση για τις περιπτώσεις αυτές (τυφλών και κωφαλάλων) επιτρέπεται, εφόσον αποφοιτήσουν από το οικείο τμήμα και ως προς το ζήτημα της λήψης υποτροφίας από το ΙΚΥ, σε καλλιτεχνικές ειδικεύσεις, με υπέρβαση των προβλεπόμενων κάθε έτος θέσεων υποτροφιών, εφόσον επιτύχουν καλλιτεχνικά.³³

Αναφορικά με τις μετεγγραφές των φοιτητών με αναπηρία ή μελών της οικογένειάς του υπάρχουν ειδικές προβλέψεις στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο. Στην έγκριση κανονισμού σπουδών της σχολής πλοίαρχων και μηχανικών των ακαδημιών του

³³Στο πλαίσιο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, η πρώτη νομοθετική πρωτοβουλία στην Ελλάδα, όπου γίνεται μνεία στα άτομα με αναπηρία στο πλαίσιο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης λαμβάνει χώρα την δεκαετία του 1980 και αναφέρεται στα δικαιώματα των διδασκόντων. Συγκεκριμένα, ο Ν. 1268/1982 για την δομή και λειτουργία των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων θεσμοθετεί στο άρθρο 14 την δυνατότητα σύστασης μελών ΔΕΠ σε τμήματα ΑΕΙ για άτομα με αναπηρία. Για την επίτευξη του στόχου αυτού προβλέπεται η έκδοση προεδρικών διαταγμάτων με πρόταση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, ύστερα από γνώμη των Γενικών Συνελεύσεων των αντίστοιχων τμημάτων των οικείων ΑΕΙ.

εμπορικού ναυτικού (ΥΑΜ 3615.3/03/00 προβλέπεται ειδικά για σπουδαστές με ανάπηρους αδελφούς (αναπηρία 67% και πάνω) η δυνατότητα υποβολής αίτησης για μετεγγραφή, μετά από έκθεση των συγκεκριμένων λόγων και την προσκόμιση των σχετικών δικαιολογητικών. Παράλληλα, στον Ν. 3282/2004 προβλέπεται εξαίρεση για τα άτομα με αναπηρία στην γενική απαγόρευση μετεγγραφών φοιτητών και σπουδαστών του εσωτερικού από το ακαδημαϊκό έτος 2004-2005. Οι όροι και οι προϋποθέσεις για την μετεγγραφή των φοιτητών ή σπουδαστών εσωτερικού που πάσχουν από σοβαρές ασθένειες ή είναι τέκνα προσώπων που πάσχουν από σοβαρές ασθένειες καθορίζονται στην Υπουργική απόφαση Φ5/127421/Β3/2004.

Στο άρθρο 12 του Ν. 3549/2007 «Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου για την δομή και λειτουργία των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων» προβλέπεται η σύσταση ειδικών υπηρεσιών υποστήριξης, στελεχωμένων από συμβούλους σπουδών. Συγκεκριμένα, σε κάθε Τμήμα προβλέπεται από τον Εσωτερικό Κανονισμό λειτουργίας του οικείου Α.Ε.Ι. η σύσταση και λειτουργία υπηρεσίας υποστήριξης φοιτητών και σπουδαστών με σκοπό την παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών προς αυτούς για την ομαλή μετάβαση από τη δευτεροβάθμια στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, την υποστήριξη φοιτητών και σπουδαστών με αναπηρία ή φοιτητών και σπουδαστών που αντιμετωπίζουν δυσκολίες και την επιτυχή περάτωση των σπουδών τους.

Τέλος, σχετικός με τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι και ο πρόσφατος Ν. 3794/09, που στο άρθρο 35 προβλέπει την εισαγωγή άνευ εξετάσεων των ατόμων με αναπηρία με το σύστημα της ποσόστωσης 5% στις σχολές των ΑΕΙ και ΤΕΙ. Στην παρ. 2 του άρθρου 35 προβλέπεται ρητά πως οι πάσχοντες από τις αναφερόμενες στην παράγραφο αυτή παθήσεις δεν εισάγονται σε Τμήματα, στα οποία λόγω της φύσης της επιστήμης είναι δυσχερής η παρακολούθηση, σύμφωνα με αιτιολογημένη απόφαση του τμήματος, που εγκρίνεται από τη σύγκλητο και ανακοινώνεται πριν από την έναρξη του ακαδημαϊκού έτους για το οποίο γίνεται η επιλογή.

4.- Από την θεωρία στην πράξη: δυσχέρειες εφαρμογής και θεσμικά κενά του ισχύοντος νομικού πλαισίου

Αναμφίβολα, στο θεσμικό πλαίσιο για την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση αναδεικνύονται οι προσπάθειες του νομοθέτη για την προσαρμογή του στις διεθνείς και συνταγματικές επιταγές. Ωστόσο, ανεπάρκειες και κενά στο νομοθετικό πλαίσιο δυσχεραίνουν την πρόσβαση των φοιτητών με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και, συχνά, επιφυλάσσουν, τελικά, διακριτική μεταχείριση για τα άτομα με αναπηρία.

Αρχικά, πρόσφατο παράδειγμα αποτελεί ο Ν. 3794/2009, που στην ουσία ανάγκαζε τους υποψήφιους φοιτητές να επιλέγουν συγκεκριμένα μόνο τμήματα/σχολές, καθώς στο μηχανογραφικό, δίπλα από κάθε σχολή, αναγράφονταν οι αποκλειόμενες παθήσεις. Αυτό σημαίνει στην πράξη δηλαδή πως οι υποψήφιοι που δεν γίνονταν αποδεκτοί για φοίτηση σε συγκεκριμένες σχολές στερούνται την δυνατότητα ελεύθερης επιλογής σχολών ή τμημάτων. Αν εξετάσει κανείς ωστόσο τα μηχανογραφικά, θα διαπιστώσει πως δεν υπάρχει κάποιο απόλυτο λογικό κριτήριο, τθέν από την σχολή, για τον αποκλεισμό των υποψήφιων φοιτητών.

Η νεότερη εγκύκλιος του Υπουργείου το 2010 (αρ. πρωτ.: Φ.252/148866/Β6), με την οποία το υπουργείο Παιδείας κάλεσε τελικά τους υποψήφιους να δηλώνουν προτίμηση εισαγωγής σε Τμήμα ή Σχολή τα οποία εμφανίζονται ως αποκλειόμενα στο μηχανογραφικό δελτίο λόγω της πάθησής τους, καταθέτοντας υπεύθυνη δήλωση του Ν. 1599/86, προκειμένου να εξεταστεί από την αρμόδια επιτροπή ελέγχου των δικαιολογητικών, δεν φαίνεται να βελτιώνει την κατάσταση, καθώς ενέπλεξε, εν τέλει, σε γραφειοκρατικές διαδικασίες του υποψήφιους φοιτητές.

Παράλληλα, παρά τα άρθρο 12 του Ν. 3549/2007 «Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου για την δομή και λειτουργία των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων», ο κανονισμός των περισσότερων πανεπιστημίων δεν προβλέπει την εν λόγω υπηρεσία υποστήριξης των φοιτητών, ενώ πολλοί φοιτητές αντιμετωπίζουν ζητήματα προσβασιμότητας τόσο μέχρι το πανεπιστήμιο (δημόσια μέσα μεταφοράς, θέσεις παρκαρίσματος) όσο και αναφορικά με την προσβασιμότητα στην ίδια την εκπαιδευτική διαδικασία (συμμετοχή σε παραδόσεις, εξετάσεις, χώρους υγιεινής κτλ)

Ένα από τα λίγα παραδείγματα εφαρμογής του Ν. 3549/2007 αποτελεί η δημιουργία μονάδας του Πανεπιστημίου Αθηνών, όπου λειτουργεί μονάδα προσβασιμότητας φοιτητών με αναπηρία από 2006. Κατά την περίοδο από το 2006-2011 εξυπηρετήθηκαν από την μονάδα πάνω από 420 φοιτητές. Βασικές λειτουργίες της ομάδας αποτελούν η καταγραφή Αναγκών ΦμΕΑ, η διασφάλιση της προσβασιμότητάς τους στο χώρο αλλά και η ηλεκτρονική προσβασιμότητα, η πρόβλεψη υπηρεσίας Μεταφοράς ΦμΕΑ, αλλά και η ψυχολογική συμβουλευτική τους. Παράλληλα, λειτουργεί υπηρεσία διαμεταγωγής, σταθμοί εργασίας βιβλιοθηκών, υποστηρικτικές τεχνολογίες για τους φοιτητές με αναπηρία, αλλά και δωρεάν λογισμικό για τα ΑμΕΑ.

Στην πράξη, η μονάδα του Πανεπιστημίου Αθηνών έχει πετύχει την διασφάλιση της προσβασιμότητας στα κτίρια, αλλά και την ηλεκτρονική προσβασιμότητα, την διευκόλυνση της τηλεφωνικής επικοινωνίας φοιτητών με κώφωση, την μεταφορά ΦμΕΑ καθημερινά από το σπίτι τους στο πανεπιστήμιο και αντίστροφα, αλλά και την παροχή υπηρεσιών ψυχολογικής συμβουλευτικής. Άξια αναφοράς είναι, μάλιστα, η ανάπτυξη μιας πρότυπης ιστοσελίδας για διάθεσης δωρεάν λογισμικού ανοικτού κώδικα για ΑμΕΑ (<http://access.uoa.gr/fs>) από το Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ωστόσο, η Ελλάδα συγκριτικά με τις χώρες της ΕΕ παρέχει λιγότερες υπηρεσίες στήριξης των φοιτητών ΑμΕΑ, καθώς, όπως προαναφέρθηκε, οι προσπάθειες για την δημιουργία μηχανισμών στήριξης των εν λόγω φοιτητών είναι μεμονωμένες και σποραδικές. Τούτο αποδεικνύεται στην παράθεση των υπηρεσιών άλλων χωρών, όπως προέκυψε από το σχετικό ερευνητικό πρόγραμμα Helios II (1992-1996) μετά από επισκέψεις σε υποστηρικτικές υπηρεσίες των ΑΕΙ (Καλαντζή-Αζίζη, 2005).

**Πίν. 1. Επισκέψεις σε υποστηρικτικές υπηρεσίες των ΑΕΙ
(Ομάδα 13, Τομέας Εκπαίδευση, HELIOS II (1993-1996))**

Τουλούζη (Πανεπιστήμιο Paul Sabatier)	Υποδοχή-Παρακολούθηση σπουδών και επαγγελματική ένταξη ανάπηρων φοιτητών
Μπορντώ	Φοίτηση των κινητικών αναπήρων φοιτητών σύμφωνα με το Ινστιτούτο Κινητικής Εκπαίδευσης του Talence
Νανσύ	Οικονομικές και υλικές βοήθειες (τοπικό κέντρο Πανεπιστημιακών Σχολικών Κτηρίων στο Nancy), Ενημέρωση και προσανατολισμός μαθητών και φοιτητών
Κοϊμπρα	Πολιτική και πρακτικές συνοδείας των φοιτητών με ειδικές ανάγκες
Βαρκελώνη	Πρόγραμμα ένταξης των πανεπιστημιακών θεμάτων που αφορούν στις ειδικές ανάγκες
Γκρενόμπλ	Επαγγελματική ένταξη των ανάπηρων φοιτητών
Λέβεν	Βοήθεια σχετική με την επιλογή τεχνικών βοηθημάτων, παραϊατρική βοήθεια και άθληση κατά τη διάρκεια των σπουδών
Μονς	Παιδαγωγική βοήθεια και ψυχολογική υποστήριξη κατά τη διάρκεια των σπουδών
Μίλτον Κινς	Η συνεργασία στην πράξη, η διδασκαλία εξ αποστάσεως
Αμβούργο	Φοιτητές με χρόνιες αναπηρίες και αρρώστιες στα γερμανικά τριτοβάθμια εκπαιδευτικά ιδρύματα
Άμστερνταμ	Οι δυσλεκτικοί φοιτητές στο Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ
Όσλο	Υποδοχή των αναπήρων φοιτητών στο Πανεπιστήμιο του Όσλο παιδαγωγική βοήθεια-εξετάσεις

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτει πως σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες επιτυγχάνεται η ειδική εκπαιδευτική στήριξη για τους φοιτητές με αναπηρία τόσο μέσω της διάθεσης κονδυλίων για την επίλυση καθαρά πρακτικών ζητημάτων όσο και με την εφαρμογή κατάλληλων προγραμμάτων ένταξης, στήριξης και παιδαγωγικής βοήθειας. Με τον τρόπο αυτό, στην ουσία διασφαλίζονται οι προϋποθέσεις για την άσκηση του δικαιώματος του φοιτητή με αναπηρία στην ισότητα ευκαιριών για όλους ως προς την πρόσβαση σε σπουδές της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, το δικαίωμα στην μεταφορά, της συμμετοχής στην ακαδημαϊκή και μη

ακαδημαϊκή ζωή, στην ενημέρωση, στην ανάπτυξη της υπευθυνότητας του ατόμου ως προς το ζήτημα της επιλογής και παρακολούθησης των μαθημάτων, αλλά και στην

5.- Συμπεράσματα-προτάσεις

Το ισχύον θεσμικό πλαίσιο στην Ελλάδα για την ειδική αγωγή θα μπορούσε σε μεγάλο βαθμό να χαρακτηριστεί επαρκές, σύμφωνα με τις διεθνείς επιταγές, παρά τις ανεπάρκειες και τα κενά, τα οποία ήδη εντοπίστηκαν. Ωστόσο, όπως διεξοδικά αναλύθηκε, η εφαρμογή του στην πράξη δυσχερής και αναποτελεσματική.

Προς την κατεύθυνση της ουσιαστικής πραγμάτωσης του δικαιώματος του ατόμου με αναπηρία στην ποιοτική και ισότιμη συνεκπαίδευση θα μπορούσε να συμβάλει σε επίπεδο πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης η προκήρυξη περισσότερων θέσεων εκπαιδευτικών ειδικής αγωγής (από την αρχή του σχολικού έτους) εξειδικευμένων σε κάθε μορφή αναπηρίας, η επανεξέταση κατανομής πιστώσεων, αλλά και η θέσπιση καταβολής της δαπάνης του συνοδού στις οικογένειες των μαθητών (Mittler, 1994). Προς την ίδια κατεύθυνση καθοριστικής σημασίας κρίνεται και η δημιουργία των προϋποθέσεων για την αποτελεσματική συνεκπαίδευση όλων των μαθητών με αναπηρία και η δημιουργία κατάλληλων διοικητικών δομών και υπηρεσιών (Saleh, 1999).

Η ανάληψη περισσότερων πρωτοβουλιών σε επίπεδο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης κρίνεται, επιπλέον, απαραίτητη, για την εν τοις πράγμασι διευκόλυνση των φοιτητών με αναπηρία. Για την εξασφάλιση της ισότητας των ευκαιριών με στόχο την πλήρη πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, είναι επιτακτική η ανάγκη της υιοθέτησης μιας συνολικής πολιτικής και ενός ενιαίου προγράμματος από όλα τα πανεπιστημιακά ιδρύματα της χώρας, με την συνεργασία των διδασκόντων, του διοικητικού προσωπικού αλλά και του συνόλου των φοιτητών. Η υπηρεσία υποδοχής, ενημέρωσης, αλλά και συνοδείας των φοιτητών δεν θα πρέπει να αποτελεί την εξαίρεση, όπως συμβαίνει σήμερα, αλλά, τον κανόνα, ώστε, επικουρούμενη από συλλόγους, δημόσιες υπηρεσίες, την τοπική κοινωνία, αλλά και το ίδιο το κράτος, να προσφέρει την απαραίτητη στήριξη τους φοιτητές με αναπηρία.

Παράλληλα, η αρχή της εξατομίκευσης μπορεί να συμβάλει αποφασιστικά στην στήριξη των φοιτητών με αναπηρία, καθώς οι ανάγκες τους διαφοροποιούνται, ανάλογα με το είδος και τον βαθμό αναπηρίας. Θεμελιώδους σημασίας είναι, μάλιστα, η διοργάνωση ειδικών σεμιναρίων για τους διδάσκοντες, καθώς συχνά βρίσκονται σε αμηχανία μπροστά σε έναν φοιτητή με αναπηρία, καθώς δεν διαθέτουν τις γνώσεις, αλλά και κάποια ειδική κατάρτιση, που θα συνέβαλε στην ορθή αντιμετώπισή του.

Τέλος, στο πλαίσιο της ενδυνάμωσης των πολιτικών της κοινωνικής προστασίας για το παιδί ΑμΕΑ προτείνεται η έκδοση ειδικής αναφοράς για τη βελτίωση της ζωής των ατόμων με αναπηρία. Στην αναφορά θα πρέπει να εντοπίζονται οι δυσκολίες που συναντούν, μεταξύ άλλων, τα άτομα με αναπηρία εν γένει και τα παιδιά με αναπηρία και να υλοποιούνται οι απαραίτητες αλλαγές, με γνώμονα τη βελτίωση της ζωής τους και την παροχή ίσων ευκαιριών με τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας (Jones, 2001). Στόχο δε της Κυβέρνησης θα πρέπει να αποτελεί η επίτευξη της διασφάλισης της ποιότητας ζωής των ατόμων αυτών, συμπεριλαμβανομένων και των παιδιών με αναπηρία, όπως σε άλλες χώρες της Ευρώπης, με χαρακτηριστικό παράδειγμα το

Ηνωμένο Βασίλειο, που έχει οριοθετήσει χρονικά μέχρι το 2025 την επίτευξη των στόχων της.

Παράλληλα, σε μια προσπάθεια εφαρμογής όσων ορίζονται στην ειδική αναφορά, απαραίτητη κρίνεται και στην χώρα μας η ίδρυση ειδικής υπηρεσίας για θέματα αναπηρίας, όπως του Ηνωμένου Βασιλείου (“Office for Disability Issues”), η οποία θα συντονίζει τις επιμέρους πρωτοβουλίες για την αναπηρία³⁴, ενώ παράλληλα θα μεριμνά για τα ζητήματα της πρόληψης και αντιμετώπισης της αναπηρίας, αλλά και για την οικονομική και ψυχολογική στήριξη της οικογένειας, ώστε να ενισχύεται στην άσκηση του υποστηρικτικού ρόλου για την κοινωνική ένταξη των παιδιών (Φακιολάς, 2007).

Βιβλιογραφία

- Αλεξίου, Χ. (2005). Ισότιμη συμμετοχή των φοιτητών με αναπηρία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Στο Ε. Σοφινίδου, Φ. Μπακομήτρου & Α. Καλαντζή-Αζίζι (Επιμ.), *Πανεπιστήμιο για όλους, όροι και προϋποθέσεις πλήρους ένταξης των φοιτητών με αναπηρία στην ακαδημαϊκή ζωή*. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Αντωνίου, Α.-Σ. (2009). *Χαρισματικά και ταλαντούχα παιδιά*. Αθήνα: Ιατρικές Εκδόσεις Π.Χ. Πασχαλίδης.
- Committee on the Rights of the Child, Consideration of Reports submitted by States Parties under Article 44 of the Convention, Third and Fourth Periodic Reports of States parties due in 2007, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, CRC/C/GBR/4,25 February 2008, 87, www2.ohchr.org/english/bodies/crc/crcs49.htm.
- Έκθεση Πεπραγμένων Διοικητικού Συμβουλίου του Πανελληνίου Επιστημονικού Συλλόγου Ειδικής Αγωγής για το έτος 2008, Αθήνα 4 Απριλίου 2009, www.pesea.gr/Documents/Apologismos_Pepragmenwn/2008/apologismos%202008.doc.
- Jones, H. (2001). *Disabled Children's Rights: A practical guide*, Save the Children. Stockholm.
- Καϊδατζής, Α. (2000). *Η κοινωνική προστασία του παιδιού ενόψει της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού*. ΕΔΚΑ.
- Καλαντζή-Αζίζη, Α. (2005). Φοιτητές με αναπηρίες: Εμπειρίες από την συμμετοχή το Πρόγραμμα HELIOS II, (1993-1996). Στο Ε. Σοφινίδου, Φ. Μπακομήτρου & Α. Καλαντζή-Αζίζι (Επιμ.), *Πανεπιστήμιο για όλους, όροι και προϋποθέσεις πλήρους ένταξης των φοιτητών με αναπηρία στην ακαδημαϊκή ζωή*. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Mittler, H. (1994). *Families Speak Out: International perspectives on families' experience of disability*. Brookline Books.
- Μπαρτζελιώτης, Κ. (Επιμ.) (2008). *Νομοθεσία για άτομα με αναπηρίες* (τόμ. Α' & τόμ. Β'). Αθήνα: Σάκκουλα.
- Παπακωνσταντίνου, Α. (1995). *Η συνταγματική κατοχύρωση της αρχής του κοινωνικού κράτους*. ΕΔΚΑ.
- Petmesidou, M. (2006). Social care services: “Catching up” amidst high

³⁴

Committee on the Rights of the Child, Consideration of Reports submitted by States Parties under Article 44 of the Convention, Third and Fourth Periodic Reports of States parties due in 2007, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, CRC/C/GBR/4, 25 February 2008, 87, www2.ohchr.org/english/bodies/crc/crcs49.htm.

- fragmentation and poor initiatives for change. In M. Petmesidou & Mossialos, E. (Eds), *Social Policy Developments in Greece* (345, n. 37). Aldershot: Ashgate.
- Πόρισμα του Κύκλου Δικαιωμάτων του Παιδιού με θέμα: Φοίτηση και αξιολόγηση μαθητή γυμνασίου με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. *Συνήγορος του Πολίτη*, Απρίλιος 2007.
- Saleh, L. (1999). *Inclusive education: Consensus, conflict and challenges*. Paris: UNESCO.
- Σύνοψη διαπιστώσεων του Συνηγόρου του Παιδιού για την υλοποίηση των δικαιωμάτων των παιδιών με αναπηρίες, Δεκέμβρης 2007.
- Whitmore, J. R., & Maker, C. J. (1985). *Intellectual giftedness in disabled persons*. Aspen: Rockwile.
- Φακιολάς, Ν. (2007). Ανάπτυξη σταδιοδρομίας και προοπτικές απασχόλησης των ΑμΕΑ σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης. Στο Μ. Κετσετζοπούλου, Η. Κικίλιας, Α. Μουρίκη, Γ. Παπαπέτρου, Μ. Τζωρτζοπούλου, Ε. Φρονίμου (Επιμ.), *Το κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας 2006*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Φαρσεδάκης, Ι. (Επιμ.). (2004). *Δίκαιο ανηλίκων*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Χρυσόγονος, Κ. (2006). *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Περίληψη

Στόχο του παρόντος κεφαλαίου αποτελεί η ανάλυση και κριτική προσέγγιση του ελληνικού θεσμικού πλαισίου σχετικά με το δικαίωμα των παιδιών και φοιτητών ΑμΕΑ στην εκπαίδευση. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται στη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (εφεξής ΔΣΔΠ), με στόχο να διερευνηθεί αν επιτυγχάνεται η διασφάλιση του δικαιώματος του παιδιού με αναπηρία στην ποιοτική, ειδική και ισότιμη συνεκπαίδευση, (άρθρα 2, 23, 28 ΔΣΔΠ και 29 της ΔΣΔΠ) αλλά και στο Ελληνικό Σύνταγμα ώστε να διαπιστωθεί αν τηρείται η συνταγματικώς προβλεπόμενη υποχρέωση της πολιτείας για την πραγμάτωση του εν λόγω δικαιώματος των ατόμων με αναπηρία. (άρθρα 4, 16 παρ.4, και 21). Τέλος, υπό το παραπάνω πρίσμα εξετάζεται αν στην πράξη μέσω της ψήφισης των σχετικών νόμων (Ν.2817/2000 «Για την εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες», Ν.3699/2008 «Για την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση» κ.α.) διασφαλίζεται το δικαίωμα των μαθητών και φοιτητών με αναπηρία στην ειδική εκπαιδευτική στήριξη και ποιες είναι οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην πράξη, υπό το πρίσμα μιας συγκριτικής προσέγγισης με άλλες ευρωπαϊκές χώρες.